

Ambedkar Times

Weekly

Editor-in-Chief: Prem Kumar Chumber

Contact: 001-916-947-8920

Fax: 916-238-1393

E-mail: chumbermedia@yahoo.com, editor@ambedkartimes.com

VOL- 12

ISSUE- 41

December 23, 2020

California (USA)

www.ambedkartimes.com

www.deshdoaba.com

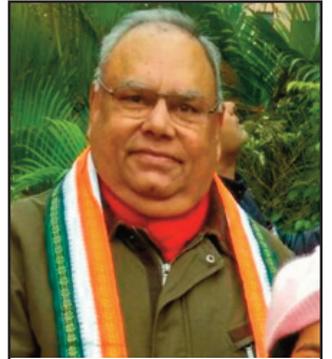
Punjab Civil Society

No fundamental social change occurs merely because government acts. It's because civil society, the conscience of a country, begins to rise up and demand - demand - demand change." It is a quote from the President Elect Joe Biden of the USA, the oldest and vibrant democracy of the world. Taking a cue from this, we, some of the residents of Jalandhar and its periphery, decided last week, on December 18 to

of Raman Kumar which was attended by MLA Pargat Singh, Principal Navjot Kaur, Col. Balbir Singh, Dr. Nachattar Singh, Ravinder Dhir among others, besides initiators of the idea Sanjay Kumar and Rakesh Shantidoot. It was agreed to float Punjab Civil Society as a safety valve in the process of political and socio-economic development of our country. The current issue of the farmer's agitation - Kisan Andolan was discussed and it was de-

at the Training Institute of Co-operative Bank in the heart of Jalandhar, the venue kindly offered gratis by the Director of the Institute, Dr. Nachattar Singh. It was gratifying to note that it was a well attended meeting represented by cross sections of the civil society and media. Rakesh Shantidoot set the ball rolling by his opening statement giving the purpose and agenda of Punjab Civil Society and also his views on the Kisan Andolan

handout issued at the meeting, Punjab Civil Society appealed to all Punjabis to come forward to serve and save Punjab and give it a right direc-

Ramesh Chander
Ambassador - I.F.S. (Retired)
91-99885-10940

float an outfit, Punjab Civil Society, to discuss and brain storm matters of interest and concern to Punjab and the society at large as stake holders in the development and progress of the society. It seems, some of us namely; Community Activists Sanjay Kumar, Rakesh Shantidoot, Raman Kumar among others did the necessary ground work in this regard. My association with this endeavor started recently with my meeting with Sanjay Kumar of Delhi followed by an informal meeting of likeminded fellow citizens on a chili afternoon on December 17 at the spacious home

decided to support the just cause of farmers and ward of the possibilities of the situation going out of hand. It was also decided to announce the formation of Punjab Civil Society and give our views and extend support to the ongoing farmer's agitation over an interaction with media. With this introduction, it will not be fair on my part if I don't add a line, with a sense of gratitude, to thank our hosts for hot Amla-Honey concoction and Masala tea with assorted dry nuts and other savories to beat the seasonal chill at the cozy home of Raman Kumar. Accordingly, we met

followed by brief interventions, inter alia, by Ambassador Ramesh Chander, Col. Balbir Singh, Principal Navjot Singh, Ravinder Dhir, MLA Pargat Singh, Raman Kumar. The meeting turned out to be, as expected, a productive and informative interaction with media. Prominent media personalities like Major Singh, I.P. Singh, Surinder Paul among others welcomed and appreciated the newly floated outfit Punjab Civil Society and gave an overview of the prevailing political and socio-economic situation in the country with particular reference to the ongoing Kisan Andolan. In a

tion, with their active participation, to come out of the existing difficult situation. Jr.

I conclude here with the hope that Punjab Civil Society would succeed in doing its intended work to bring about peace and harmony in the society. My initial interaction with some of the highly placed members of the Society has generated very positive vibrations, I must add. I was reminded of Martin Luther King Junior who said and I quote, "Our lives begin to end the day we become silent about things that matter"

ਆਗਾਜ਼ ਤੋਂ ਅੱਛਾ ਹੈ; ਅੰਜਾਮ ਖੁਦਾ ਜਾਣੇ !

You know..SC/ST/OBC in India, who could not bear the persecution in Hinduism they embraced Islam. At present they are the majority Islamists in India. They were named as pasmanda Muslims. They face various forms of social and cultural oppression created by high caste Muslims. They remain as a disadvantaged sector in the society. They couldn't take part in the main stream politics.

Former Member of Parliament Mr. Ali Ahmed, who is fighting for pasmanda Muslims political rights, The National President of 'Bahujan Dravida Party' Mr. Jeevan Kumar Malla and The Supreme Court Senior Advocate cum Political Activist Mr. Arun Kumar majhi had a long discussion on the current political situation of India to defeat Brahmanism.

Finally it was decided to function politically together as a full-fledged party.

The Messages of The Farmer Struggle in India

The Farmer Struggle that started in Punjab is unique in many respects with issuing of the three Agriculture Ordinances by the Union Government in June and the enactment of three Agriculture Bills by Parliament in September. There is no other equal example of such a democratic and peaceful Farmer Struggle in the whole world. This struggle has started from Punjab and has spread to most parts of the country. Just as the Farmer Struggle has attracted the attention of various sections of the society and gained their sympathy and participation, it has now become a people's struggle. This struggle is being praised not only by the different sections of Indian society but also by political leaders of different countries of the world and the head of the United Nations has termed such a Farmer Struggle as the right of the farmers.

The Farmer Struggle is not only limited to the repeal of the three Agricultural Laws enacted by the Central Government, but it has a lot of messages for the government and the society which can be seen in its various aspects. Among the messages conveyed by this struggle are strengthening of federalism, change of economic development model, warming and strengthening of socio-cultural aspects and adoption of struggles instead of escapism. These messages show that the Farmer Struggle is for the liberation of the working class and may be long, but the victory will be for the struggling people. Man can survive only by fighting against human injustice, farmers along with the other working-class people are fighting for one's rights is a sign of human beings being alive. The address is only for those living human beings who are awake and fighting for their rights.

This struggle has brought back memories of Pagri Sambal Jatta, Ghadar Party, Gurdwara Reform Movement, Muzhara Movement and many other movements and fronts. This struggle has affected politics. There are high hopes for victory from this struggle, but an important message is that governments should not make anti-people laws in the future. Through this struggle, the farmers and workers have awakened themselves and freed themselves from fear and taught their future generations a lesson in struggle. This struggle has given hope in despair and has given the message that only through hard work the workers can win and change the destiny of themselves and the country. The Farmer Struggle is awakening the economic and political system of the country. This struggle clearly shows that laws are for the people and people are not for the laws and only the people can form governments, but governments can't make people. Even if the Agricultural Laws are repealed, the farmers will go back to the place which is not very good and which has poverty, debt, hardship, poverty, suicides and many other problems, but more struggles and efforts have to be made to eradicate these problems.

At present, around 500 farmers' organizations of the country and various other sections of the society are contributing to this struggle by supporting it, but initially among the 31 farmers' organizations of Punjab consensus is very important because before this the left and right wing farmers' organizations of this state did not stand back to each other. On the contrary, they had seldom spoken ill while running in the opposite directions. Now, the collective action by these organizations in a democratic and peaceful manner has made the Farmer Struggle a people's struggle by taking this struggle to most of the states of the country and gaining the sympathy and support of different sections of the society. Out of 31 farmers' organizations in Punjab, only the leaders of one of the organizations had resorted to sacrificing the interests of their cadre for their own personal gain, but the leaders of this organization were embarrassed as

they openly opposed the anti-struggle movement on a large scale.

There are clear messages from the Central Government to set up private markets for marketing of agricultural commodities, to weaken APMC markets, to run away from announcing MSPs of agricultural commodities and their procurement and to promote contract farming which is easily understood by the common farmers even though the government tried to mislead them again and again by propagating these laws to double the income of farmers by 2022 and by manipulating the words used in the language of these laws. It is also important to know another fact about the propaganda about doubling the income of farmers that the NDA government had promised it in 2016. The third law on agriculture amended the Essential Commodities Act, 1955, the Government claims to protect the interests of farmers and consumers by removing the limit on storage of grains, pulses, oilseeds, potatoes, onions and some other crops. How will this law protect the interests of the farmers is not even mentioned in this law, but the protection of the interests of the consumers has gone a long way for them.

In addition to the repeal of the three Agricultural Laws, one of the demands of the farmers' organiza-

tions is to give legal status to the MSPs of agricultural commodities to which the Central Government has given a blunt answer. It is pertinent to note the fact that in 2011 some Chief Ministers, under the leadership of the then Gujarat Chief Minister Narendra Modi, had prepared a report recommending to the Union Government to legalize the MSPs of agricultural commodities. The Shanta Kumar Committee, set up by the Union government during the NDA government, had recommended abandoning the MSP regime and disbanding FCI, arguing that the policy has benefited only 6 per cent of the country's farmers. The pro-government economists have started chanting that only 10 per cent of the country's farmers are aware of the MSPs for agricultural commodities and that these prices are only benefiting the big farmers. When Sharad Pawar was the country's agriculture minister, he had said that 71 per cent farmers were aware of these

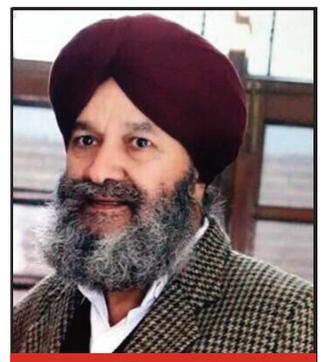
prices. In this regard, it should be noted that although the Central Government procures at these prices in only a few areas, but with the announcement of these prices, the message goes to the areas where farmers sell their produce to traders. The intensity of the loot in private markets decreases. In areas where purchases are made at these prices, marginal, small and medium farmers are spared from falling prices in the markets. The announcement of MSPs of agricultural commodities and purchase of some agricultural commodities on them started from 1964-65. Due to severe shortage of foodgrains in the country, during the five years of 1965-69, the recommendations of the 'Agricultural Prices Commission' regarding the MSPs of agricultural commodities were in favour of the farmers, but from 1970 till today these recommendations have been against the farmers. In an attempt to curb the criticism and opposition caused by the anti-farmer recommendations by the 'Agricultural Prices Commission', the Commission was renamed as 'Commission on Agricultural Costs and Prices' in an attempt to give an impression that MSPs are based on cost of production but it proved to be misleading.

One of the major issues of the Farmer Struggle has been the fixing

of MSPs of agricultural commodities and the procurement by the government. The UPA and the NDA governments have been running away from fixing the MSPs of agricultural

commodities as per a recommendation of the Swaminathan Commission. Prior to the 2014 Lok Sabha elections, the BJP had promised in its election manifesto to implement the recommendation of the Swaminathan Commission, which had made C2+50 per cent of profit, but later filed an affidavit in the Supreme Court demonstrating its inability stating that by doing so, the market would falter. The NDA government claimed to have implemented this recommendation which is not correct in any way as such a claim was made by not calculating the cost of production as per C2 criterion. Even if the Central Government fixes MSPs for agricultural commodities as per the Swaminathan Commission's recommendation, the current loss-making agriculture will become profitable, but with more than 86 per cent marginal and small farmers in the country, their income will not be sufficient to meet their basic needs. The two rungs at the bottom of the agricultural economy ladder, the agricultural labourers and the rural small artisans, who are too much to grind, too much to be kicked, cannot benefit from these prices because these two sections have no means of production other than selling their labour. Therefore, the government needs to make necessary changes in agricultural policies to ensure a minimum level of income for all the sections dependent on the agricultural sector to ensure their food, clothing, housing, education, health care, clean environment and social security basic needs in a respectful manner.

The Central Government's enactment of three laws related to agriculture is a blow to the already weakened federal structure of the country. According to the Constitution of India, agriculture and marketing of agricultural commodities falls under the jurisdiction of the states. Farmers, agricultural labourers and rural small artisans and other agricultural dependent organizations and the state governments have not been consulted and have been completely ignored in enacting these laws. The country's farmers' organizations are raising their voices to strengthen the federal structure. In a press conference convened by the Union Agriculture Minister on December 9, his

Dr. Gian Singh

Former Professor, Department of Economics,
Punjabi University, Patiala, Punjab

001-424-422-7025

(Contd.. on next page)

The Messages of The Farmer Struggle in India

(Continue from page 2)

response to the declaration of agricultural laws as unconstitutional was that the Union Government had enacted laws in its area of trade and commerce which made it clear that these laws are not for the benefit of the farmers but to remove the obstacles in the way of trade and commerce. Considering the geographical, economic, socio-cultural, political and other differences in the country, the federal structure of the country needs to be strengthened so that the states can contribute to the development of the country by developing themselves according to their needs.

An important issue raised by the Farmer Struggle is the economic development model. After the independence of the country, the Planning Commission was formed in 1950 and Five Year Plans were introduced from 1951. Through these plans a mixed economy came into being. The period 1951- 80 is considered as the planning period and during this period the public sector flourished, and the functioning of the private sector was monitored and regulated by the government. Despite some shortcomings of this planning period, employment in the country increased and economic inequalities decreased. Since 1980, planning has been put in the reverse gear and later, the NDA government has established NITI Ayog in place of Yojna Commission. Since 1991, the working class has been facing untold problems due to the adoption of "New Economic Policies" of liberalization, privatization and globalization which are pro-capitalist/corporate world. Economic in-

equalities are widening between the country's richest 1 per cent and the remaining 99 per cent. In 1951, 82 per cent of the country's population depended on agriculture for their livelihood and was given 55 per cent of the national income. At present, only 16 per cent of the national income is being given to the 50 per cent of the country's agriculturally dependent population, which is declining day by day. According to a research study conducted by OECD and ICRIER, during the period 2000-01 to 2016-17, implicit taxes of Rs. 45 lakh crore were levied on the Indian farmers, amounting to Rs. 2 lakh 65 thousand crore per annum. According to the study, out of the 52 countries for which the study was conducted, India had the highest taxes on farmers. As a result of the adoption of corporate economic growth model, the employment opportunities in the country have been reduced and the quality of employment obtained has been very low and our young children are migrating abroad in large numbers. This migration of young children results in Brain Drain, Capital Drain and young children's performance deficits (Loss of Demographic Dividend). All the above facts expose the undue benefits given to the extremely rich people and strongly advocate the adoption of a pro-people economic model.

The contribution of various sections such as agricultural labourers, rural small artisans, youth, women, small traders, employees and other labour organizations to the success of the Farmer Struggle is commendable. In the future, it is the duty

of the farmers' organizations to address the discrimination against the agricultural labourers and the rural artisans. Instead of denying the rights of one-third Panchyati lands to the dalits, they should gladly accept them and provide them with much needed help. Farmers' organizations should come forward as far as possible to solve the problems of various other organizations.

Another aspect of the Farmer Struggle is that land reforms should be carried out honestly in favour of the poor and resource-poor agricultural labourers. As a result of Ceiling on Land Holdings additional surplus land should be distributed among these categories. Their share of Panchyati lands and land of other religious places should also be given to these sections as Sikhism teaches us "the mouth of the poor, the gollak of the Guru". Doing so will definitely increase productivity, production, employment and income and will also reduce social bitterness. Dalit workers in Punjab and landless women in Kerala have paved the way for a new agricultural model through cooperative farming which will help alleviate many of the socio-economic problems of farmers, especially marginal and small farmers. Cooperatives will not only contribute to meet the machinery and financial needs, but also to set up cooperative-owned small-scale industrial units of farmers, agricultural labourers and rural small artisans for the processing of agricultural commodities to benefit these sections in the form of value-addition and increasing employment opportunities. It will also help protect the in-

terests of consumers by providing them different agricultural commodities at reasonable prices.

The Farmer Struggle of the country has also succeeded in conveying the sentiments that controlling political and intellectual pollution is essential to solve the problems of the working class people. Since the independence of the country till date, various political parties have been making promises and new promises to the people to form their own government. There have been instances of "gentlemen" leading one-man farmers' organizations selling out the interests of their members to satisfy their personal needs and aspirations. Therefore, these organizations need to have collective leadership to think about their problems together and take them to the society and the government through the media to solve them. In order to do so, it is important to control not only political pollution but also 'intellectual' pollution. Some sharp-witted people are found shouting or through their followers to be intelligent about themselves. Such persons come to the people who are struggling, give them advice, get important information from them, appear before the rulers and suggest their methods of crushing the struggle.

Such persons are called eight-strip, government, courtier, darbari, jugaddi, gadwai people who spread 'intellectual' pollution. Exposing the deeds of such persons like Amarbel Veil and consulting enlightened persons can contribute to the success of the struggles of the working class people.

Sardar Satwant Singh (Pardhan PSGPC) participate The Book launching ceremony (Gurmukhi of Sardar Dyal Singh Majethia book), namely "Sardar Dyal Singh Majithia in eyes of his contemporaries" at Governor House on 17 Dec 2020.

The book comprises of rare articles written by Sardar Dyal Singh duly found in original in a file discovered from Dyal Singh Library. DSRCF got these translated by Prof Dr Mohan Singh, Bhatinda in Gurmukhi.

- Babar Jalalandhari

Natural Disasters: A Wake-Up Call for the Government

A study released by the Council on Energy, Environment, and Water on December 10, 2020 states that because of the climate change 75 percent of India's districts are prone to natural disasters (floods, droughts, heat, and cold waves). These districts cover half of the country's population (63.8 crore people). Both these facts point to a bleak future for people of India which is a matter of great concern. The study is based on district-wise data of all types of natural disasters from 1970 to 2019. This study has shown that number of catastrophic natural disasters was 250 between 1970 and 2005. But since then, their number has risen to 310. Incidents such as landslides, cloud bursts, heavy rains, hailstorms and the like have increased 20-folds in the last five decades.

The incidents of floods have increased 8-folds during the last five

decades associated with cyclones such as heavy rains, floods, storms and the like have witnessed twelve-fold increase in western ghats during the last fifty years. During the last decade 258 districts of the country have been affected by the cyclones alone.

The study by the Council on Energy, Environment, and Water is not shocking as at a time one or the other part of the country is being hit by the natural disasters which are costing the people, but the more concerning fact is that number of the natural disasters and the severity of their impact has increased many-folds over the last decade as compared to the earlier four decades. The United Nations, based on a report of I.P.C.C released on 1, November 2014, has warned about the dangers posed by the climate change. Highlighting that if the emission of greenhouse gases is not

adequate deforestation, increasing construction of dams on rivers, encroachments on flood plains, and leveling of land are the other important factors effecting the frequency of floods and droughts.

Through construction of more and more dams on the rivers, most of the water of the rivers is collected in the dams and very little water is released into the rivers. As a result, most time of the year river flood plains remain empty. People slowly and gradually are encroaching the empty flood plains for either constructing houses/other buildings or utilizing flood plains for agricultural purposes. This resulted in reduction of in the area of the flood plains. In case of heavy rains, the people living in flood plains are often badly affected by flash flooding. There is always an uncertainty about the amount of monsoon rains, sometimes they bring less rain while sometimes

greatly effects the environment of these states. That is why the local people of these states had strongly opposed the State and Central Government development plans in 2005. The Gadgil Committee was setup by the Central Government to counter the public opposition. The committee had submitted a report to the Central Government in 2011 stating that 87.5 per cent of the area of the Western Ghats are environmentally sensitive. The committee also suggested the imposition of ban on 52 activities such as ban on construction of new towns on the hills, new dams, en-

Dr. Gurinder Kaur
001-408-493-9776

decades. During the period 1970 to 2005 on an average of 19 districts of the country had experienced severe floods, but after 2005 the number of these districts increased to 55. In 2019, 151 districts had been hit by floods and as a result 9.72 crore people were rendered homeless. Between 1970 and 2004, on an average three catastrophic floods occurred each year, but since 2005 this number has increased to 11 and during 2019 sixteen catastrophic floods were recorded. The number of rainy days is also declining during the monsoon period every year, but the incidents of high intensity short-term rains in a single day are increasing rapidly. There has also been sharp rise in urban floods since 2000.

Along with the increasing events of floods, the incidents of droughts in the country are also increasing. Drought incidents have increased thirteen-folds since 2005. Presently, as many as 68 per cent of the country's districts are facing drought or drought like conditions. A shocking phenomenon has emerged in 40 per cent of the districts, which had traditionally experienced drought like conditions are now witnessing an increase the flooding incidents. While flood affected districts are suffering from droughts and in Maharashtra alone, the drought events have increased seven-folds and the flood events have increased six-folds, the number of districts affected has tripled since 2005, while the frequency of their occurrence and the intensity of their impact has doubled. Other natural

disasters reduced rapidly in the near future, then any country of the world will not be able to escape the danger of natural disasters. The report has also revealed that countries like India and China would be at higher risk from climate change than the rest of the world. The climate change can also lead to food and water shortages. Surprisingly, despite such a stern warning, the Indian Government has not taken any concrete steps to deal with the natural disasters during the last five years.

Human activities at global level (increase in the average temperature of the earth) and local level (deforestation, leveling of land, etc.) as well as the geographical location of the country are responsible for the increase in the frequency of droughts and floods in the country.

If we talk about the geographical location, then to the north of the country, world's youngest and highest snow-capped mountains are situated. In the summers due to rise in the temperature, when the snow melts rapidly, the water enters the plains in form of floods, wreaking havoc in the states of Uttar Pradesh, Bihar, Jharkhand, and West Bengal. Besides, with the climate change the pattern of monsoon has also changed, sometimes they arrive sooner or later than normal time, which increases the incidents of floods or droughts. Monsoons have also affected El-Nino and La-Nina events, whose frequency has increased many times due to the climate change. Along with the climate change, indiscrim-

inate deforestation, increasing construction of dams on rivers, encroachments on flood plains, and leveling of land are the other important factors effecting the frequency of floods and droughts. This results in endangerment of lives, livelihood, and livestock. In 2018, the opening of the flood gateways of 35 dams in Kerala caused severe flooding in the state. This was not the first incident of this kind of floods in the country. Similar type of floods had occurred in Odisha in 2011, in Uttarakhand in 2013, in Tamil Nadu in 2015 and in Bihar in 2016.

The events occurring due to climate change as well as the conversion of local water bodies such as wetlands, ponds, tanks, lakes, and seasonal drains into building, roads, shopping malls and the like are responsible for increasing the incidents of floods in the cities. Floods in Srinagar in 2014 and in Chennai in 2015 are the prime examples of the city floods. Delhi, Mumbai, and many other cities of the country are getting flooded every year due to the forementioned reasons as well as the poor drainage system. In addition to the above-mentioned factors, population of these cities is constantly increasing but the drainage systems are not being upgraded proportionately.

This study also revealed that number of floods in Maharashtra has increased six-folds and droughts seven-folds. The main factors responsible for this phenomenon is the unplanned development in the Western Ghats. Maharashtra and five other states (Gujrat, Karnataka, Goa, Kerala, and Tamil Nadu) are situated in the Western Ghats which

encroachment of wetlands and river basins, expansion of tourism, setting of new industrial units, mining and the like. But the report was rejected by both the State and Central Governments. The development work in the region is still going on unabated. At the time of COVID-19 lockdown, the Central Government has also approved three projects in the environment sensitive area of Goa in defiance of environmental regulations. The widening of Shimla-Prawanoo and Char-Dham roads have resulted in increasing incidents of cloud bursts and landslides in the hilly areas of Himachal Pradesh and Uttarakhand. The Central Government has proposed 2020 Environmental Impact Assessment to replace the existing 2006 Environmental Impact Assessment during COVID-19 lockdown. This would greatly dilute the environmental regulations and make the country more vulnerable to the natural disasters.

It is important to remember that the 2014 I.P.C.C report has not only warned about the increasing incidents of natural disasters, but it has also alerted about food and water shortages. Therefore, the Central and State Governments should make very careful and far-sighted plans to avoid any kind of natural disasters keeping in view the geographical location and the growing population of the country. It is incumbent on the governments to adopt a pro-nature and pro-people development model and take concrete steps to protect the people of the country from the natural disasters caused by the climate change.

Protest & Car Rally, In Support of Farmers in India, Troy, Michigan, USA

Sunday, December 20, 2020 Farmers Protest

On a cold Michigan afternoon with freezing temperatures of 30 deg F, over 500 members of Indian American diaspora held peaceful protest and a Car Rally in the Troy city, Michigan on Sunday December 20, 2020 between 1 – 4 PM local time in solidarity with the farmers in India.

The rally was arranged by representatives of diverse ethnic groups of Indian Americans, with many ethnicities and religious backgrounds, including Buddhists, Christians, Hindus, Muslims, and Sikhs. The protestors who spoke at the rally expressed their transparent and unbiased views and awareness about 3 farming bills and how these bills passed as laws by the India Parliament impact the livelihood of farmers, including their human rights and personal freedom. The protestors

were professionals from various backgrounds like attorneys, businessmen /woman, IT professionals, automotive engineers, university students and faculty, physicians, corporate executives and next generation of the Indian Americans.

Many speakers addressed the protest rally. Some of the speakers who have their friends and family members participating in the farmers protests in India talked about the adverse impacts of the three new Agricultural Bills adapted by the Indian Parliament under the BJP Prime Minister Modi's unconstitutional political maneuvering. The agricultural bills are in the individual state jurisdiction and not the parliament. The protestors used different languages, display of banners, and chanting of slogans to show their solidarity with the farmers in India.

Masood Rab, President of CAPI (Coalition of Americans for Pluralism in India) reminded the gathering that Indian Americans of all ethnicities and religions stand committed to help the farmers in India until the draconian bills against them are retracted by the Modi Government.

Mahesh Wasnik, a member from NRI Ambedkarite group mentioned about the conditions of farmers in Maharashtra, with over 15,000 of them having committed suicides since last year.

Prabhakaran and Thiru a member from Periyar NRI group mentioned about the conditions of farmers in in south India.

Other community leader's speakers reminded the gathering that the fundamental pillar to any democracy is the right to assemble

peacefully to express their views and appeal for justice. This right of expression and basic human rights are denied by the current Modi Government to the farmers and the citizens who do not agree with government policies.

Amrinder Singh and Harry from GENCO Alumni Association of Michigan gave vote of thanks to the protester families for their participation in the successful and peaceful rally and braving the cold temperatures.

The event concluded with a Car Rally with US, Indian, and Indian Farmer flags displayed. Troy Police stated that their count of the cars was more than 300.

Contacts: Mahesh Wasnik, 248-705-0486 , Masood Rab, 313-207-6000

D. C. Ahir

The Ad Dharm Movement and Dr. Ambedkar

When in 1915 Dr. B. R. Ambedkar was giving final touches to his Ph.D. thesis at Columbia University in New York, a Punjabi youth, who

had gone to America a few years earlier, was involved in a dangerous mission of smuggling guns from California to the Punjab for inciting mutiny in India. This Punjabi youth later became famous as Babu Mangu Ram, the founder of the Ad Dharm Movement. Mangu Ram was born in a small village Mugowal in district Hoshiarpur, Punjab on 14 January, 1886 in an untouchable family; his father was a leather merchant. As by then the doors of education had been opened to all by the British rulers, Mangu Ram was sent to the school in the nearby village, Mahilpur, but the treatment meted out to him by the Hindu teacher was far from human. Like Bhim Rao in Satara, Mangu Ram too was made to sit outside the classroom. Not only that, even the teacher would not teach him directly; he was invariably given lesson through a Muslim student. Somehow, Mangu Ram passed his middle examination and joined high school at Bajwara, a nearby town. Here too. He was subjected to the same humiliation, and was made to sit outside the classroom. One day, it rained so heavily that in spite of taking shelter under a tree, Mangu Ram was completely drenched. And when the snow-balls, accompanied by high velocity winds, fell like missiles on him, he was unable to bear it any longer. So, he ran to take shelter inside the classroom. As soon as he had entered the room, the teacher saw him, and instead of showing any sympathy, he started beating him with a stick for having come inside. Weeping and crying, Mangoo Ram went out, and somehow reached his home.

Unmindful of the insult and beating, Mangu Ram again went to the school next day. As soon as he reached there, he was surprised to see the teacher in the process of purifying the classroom by sprinkling water on the wooden table, chair and the tats on which the students used to sit. On seeing him, Brahmin teacher cried out, "Oh Chandal, you have come again". Fearing another beating, Mangoo Ram hastened back, never to go again to the school. And that was the end of his education.

With his education coming to an abrupt end, Mangu Ram became unemployed, and bit frustrated too. In 1909, he, along with some other young men from the village, went to California, U.S.A. in order to earn some money by working in the Peach Orchards of Fresno and elsewhere in the San Joaquin valley of central California. Instead of earning money, he, however, became involved in the activities of the Ghadar Party, an international network of militant Punjabi

nationalists led by Lala Hardayal. By his sheer devotion and sincerity to the cause of India's freedom, he came to be regarded as the most dependable and reliable member of the organization. In 1915, Mangu Ram volunteered to be one of the five Ghadarites accompanying a shipload of guns and propaganda material headed for India. This ship was unfortunately intercepted by the British as Batavia, and was sealed. It remained sealed for nearly a year, with the five Ghadarites as prisoners inside. In the meanwhile, they were prosecuted in absentia, and sentenced to death for taking out the weapons illegally on the ship. On hearing the capital punishment, some patriot Indians in Germany decided to help the imprisoned Ghadarites. Somehow, they managed to smuggle the prisoners out from the sealed ship, and sent them in different directions. Mangu Ram was put in a ship going to Manila. By mistake,

however, the ship reached Singapore. Unfortunately for Mangu Ram, here he was recognized by some traitor Indians who had earlier worked for the Ghadar Party. They informed the Police. By now, for running away from Batavia, death warrants had been issued by the British Government to be executed wherever any one of them was found. Accordingly, the Singapore Police began preparing for his execution. Then a miracle happened. Just half an hour before his execution, a gentleman named Barde, whom Mangu Ram had never seen or met, came, caught him by the arm, took him out of the Thana, and putting him on the same ship in which Mangu Ram had come, he asked the Captain of the ship to sail for Manila. By the time the Police swung into action, the ship had crossed the Singapore Port Limits. Having failed to intercept the ship, the police caught hold of some drunkard; executed him to cover up their lapse, and announced that Mangu Ram had been executed. This news was later published in the Indian Newspapers.

For the next 7-8 years, Mangu Ram hid in the Philippines, and during this period he had no contact with his family as no letters could be written

for fear of being intercepted. Taking him, therefore, as dead, his wife married Mangu Ram's elder brother, who was a widower. The validity of the death warrant issued by the British Government lapsed in 1924. Then Mangu Ram thought of returning to India. Accordingly, he came back to Punjab in 1925. Soon thereafter, Mangoo Ram became involved in another kind of freedom struggle, the liberation of the untouchables, the people among whom he was born, and the people who were meekly suffering the atrocities of the Hindus. Babu Mangu Ram's association with the Ghadar Party had broadened his outlook, and sharpened his skills as an organizer. Soon he found a band of like-minded young men involved in the social work, and began organizing them in order to liberate the down-trodden from the clutches of the Hindu social slavery.

Encouraged by the response to his

ideas, Babu Mangu Ram convened a Conference at his village Mugowal in district Hoshiarpur on 11-12 June, 1926. Addressing the largely attended Conference, Babu Mangu Ram proclaimed that the Untouchables constituted a separate Qaum, a religious community like the Muslims, Sikhs and Hindus, and those they were the original inhabitants of this country. Hence, the movement was named as Ad Dharm; and its leaders devised distinctive costume, bright red turbans and shashes; coined a new sacred mantra or symbol, "So-hang" and exhorted the people to call themselves as Ad Dharmis.

The primary object of the Ad Dharm was to give the untouchables an alternative religion. Its another object was to reform the society from within. As social movement, the Ad Dharm exhorted the people to abstain from immoral practices; to lead a life of purity and piety; to discard the use of alcohol, drugs, give education to boys and girls, and to treat all men and women equal in the society. On the whole, the movement was aimed at giving the untouchables a sense of pride and dignity as members of the Ad Dharm.

The headquarters of Ad

Dharm Mandal were established in Jalandhar city from where the movement was organized in a systematic manner, and the devoted missionaries spread the message far and wide in the Punjab, and even beyond. Since the Mandal had accepted Sahib Shri Guru Ravidass Ji as its spiritual leader, the movement became primarily popular amongst the Chamars, and they readily adopted the nomenclature of Ad Dharmi.

At the time, Babu Mangu Ram was organizing the untouchables of the Punjab under the banner of Ad Dharm; Dr. Ambedkar was fighting a similar battle in another part of the country. Though they were thousands of miles apart, yet their ideas and methods of struggle were almost identical. Both believed that the present day Scheduled Castes are not Hindus, and that their salvation lies only in being independent of the Hindu religion. Both believed in self-

help and advocated peaceful means to achieve their goal. Both laid the greatest emphasis on 'education'. Babasaheb considered "education" the key to all progress, and Mangu Ram says that only "education can lead us to Sachkhand (the realm of truth)." Again, Babasaheb exhorted the people to follow the Three Commandments of 'Education, Agitation and Organization' to gain power. According to Mangu Ram, the poor have three kinds of power: "Qaumiat (collective solidarity), Mazhab (spirituality) and Majlis (organization)".

Within a year of its founding, the Ad Dharm movement created quite a stir in the Punjab by constant rallies and conferences, if forced the Government of the day to take notice of the problems of the untouchables. One of the reasons of the poverty and exploitation of the untouchables was the pernicious system of beggar, the system under which they were forced to live at the beck and call of others and were obliged to do a great deal of work without any remuneration whatsoever. The Ad Dharm Mandal agitated against the system of beggar, and demanded its abolition. The Mandal also agitated for repealing the Punjab Land Alienation Act which prohibited the untouchables from buying even a small piece of land. The Ad Dharm movement reached its peak at the time of 1931 Census. As a result of their sustained propaganda, more than half a million untouchables declared themselves as Ad Dharmis. This showed the organizational skill of its leaders. "The massive support", as says Mark Jueregensmeyer, "created political capital, and Mangu Ram used that capital in political ways. Ad Dharmi candidates stood for public offices and an alliance was created with the Unionist Party. In both instances, scheduled caste leaders supported by the Ad Dharm organization achieved public positions".

Courtesy: Dr. Ambedkar and Punjab by D. C. Ahir

ਇੱਕੋ ਨਾਹਰਾ - ਲੜਾਂਗੇ, ਜਿੱਤਾਂਗੇ!

ਲੇਖਕ: ਸੁਖਦਰਸ਼ਨ ਨੱਤ

ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਲੰਬੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੜੀਅਲ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੀਹ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਨਾਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ "26-27 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਚੱਲੋ"। ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਐਲਾਨ ਨੂੰ ਫੇਕਾ ਦਬਕਾ ਸਮਝਿਆ। ਆਪਣੇ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਸੰਘੀ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਖੱਟੜ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਠੱਲਣ-ਰੋਕਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਮੋਦੀ ਨਿਸਚਿੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਚਲੇ ਹੁਣ ਇਹ ਮਹੀਨਾ-ਖੰਡ ਪੰਜਾਬ-ਹਰਿਆਣਾ ਬਾਰਡਰ 'ਤੇ ਬੈਠਣਗੇ ਅਤੇ ਅੱਕ-ਬੱਕ ਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਮਾਹਰ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਕਿਸਾਨ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲ ਸਾਡੇ ਹਰਿਆਣੇ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ 25 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਬਾਲਾ, ਕਰਨਾਲ ਅਤੇ ਪਾਣੀਪਤ ਵਿਖੇ ਕੀਤੀਆਂ ਪੁਲਸ ਦੀਆਂ ਮਜਬੂਤ ਕਿਲ੍ਹੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਲਾਂ ਘੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਹੇਠ ਦਰੜਦੇ ਹੋਏ, ਮਾਰੂਥਲ ਲੰਘ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਗਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦਸਤਕ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸੰਝੂ, ਖਨੌਰੀ, ਪਹੇਵਾ, ਰਤੀਆ ਆਦਿ ਸਮੂਹ ਨਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੇ ਹੋਏ, ਅੱਥਰੂ ਗੈਸ ਅਤੇ ਸਰਦ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੁਛਾੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਟਨਾਂ ਭਰੇ ਕੰਕਰੀਟ ਬਲਾਕਾਂ, ਬੈਰੀਕੇਡਾਂ, ਬਲੇਡ ਦੀ ਧਾਰ ਵਰਗੀਆਂ ਕੰਡੇਦਾਰ ਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾੜਾਂ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਢੇਰਾਂ, ਸੜਕਾਂ 'ਚ ਪੱਟੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਖਾਈਆਂ ਅਤੇ ਰਾਹ ਰੋਕਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਟਿੱਪਰਾਂ-ਟਰੱਕਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕਦੇ-ਉਲੰਘਦੇ ਆਪਣੇ ਹਰਿਆਣਵੀ ਕਿਸਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਬਾਰਡਰ ਉੱਤੇ ਆ ਧਮਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੀਆਂ ਦਰਜਨਾਂ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਝੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜੀਆਂ ਤਰਪਾਲਾਂ 'ਚ ਲਿਪਟੀਆਂ ਟੈਂਕਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਟਰਾਲੀਆਂ ਦਾ ਅਮੁੱਕ ਕਾਫ਼ਲਾ, ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਸਪੀਕਰ ਤੋਂ ਵੰਗਾਰਵੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੇ ਗੀਤ, ਰਾਸ਼ਨ-ਪਾਣੀ ਸਮੇਤ ਨਿੱਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਹਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਇਹ ਕਾਫ਼ਲਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਦਿੱਲੀ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ੀਲ ਫੌਜ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਤ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਕੂਚ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਆਮ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸੜਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜਨਾਂ ਜਾਨਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ- ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਜੰਗ ਲੜਦੇ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵੀ ਹਾਦਸਾ ਨਾ ਕਰਕੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਹਨ। 26-27 ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਜੰਗੀ ਕੂਚ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਯੋਧਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖਿਆਲੀ ਚਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਵਪਾਰਕ ਟਰੱਕ ਦੇ ਚਾਲਕ ਦੀ ਕੁਤਾਹੀ ਕਾਰਨ।

26 ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ-ਹਰਿਆਣਾ, ਹਿਮਾਚਲ ਅਤੇ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਕਰਨਾਲ ਤੇ ਰੋਹਤਕ ਵਾਲੇ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇਅ ਜਾਮ ਹਨ। ਪੰਜ-ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਯੂ.ਪੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰਾਖੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਦੋ ਹੋਰ ਮੁੱਖ ਮਾਰਗ ਜਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਹੁਣ ਸਕੀਮ ਹੈ ਕਿ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਲਕ 'ਚ ਫਾਨਾ ਠੋਕਣ ਲਈ ਜੈਪੁਰ ਤੇ ਆਗਰਾ ਵਾਲੇ ਦੱਖਣ-

ਜੁੜਾਂਗੇ, ਲੜਾਂਗੇ, ਜਿੱਤਾਂਗੇ!

ਪੱਛਮ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਰਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ 14 ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਚੱਕਾ ਜਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਨਤੀਜਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਗ ਦੀ ਹੱਕੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਕਾਰੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ, ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਰੇ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਗੋਦੀ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਕੁੜ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਚੱਟਾਣ ਵਾਂਗ ਡਟੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਉਲਟਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਦਾਅ-ਪੋਚ ਵਜੋਂ ਹੀ ਸਹੀ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੈ। ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਨੌਜਵਾਨ, ਬਜ਼ੁਰਗ, ਮਰਦ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਤਾਵਲੇਪਣ ਤੇ ਭੜਕਾਹਟ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ "ਘੇਰਾ ਡਾਲੇ - ਡੇਰਾ ਡਾਲੇ" ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਉੱਤੇ ਡਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਰਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ, ਆੜਤੀ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ, ਵਪਾਰੀ, ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਣਕਿਆਸੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੀਡੀਏ ਦਾ ਇਮਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਹਿੱਸਾ, ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਸਹੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਹੁੰਚਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਤਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਇਸ ਹੱਕੀ ਅਤੇ ਅਮਨਪੂਰਨ ਕਿਸਾਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਹਿਮਾਇਤ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਲਈ ਤਾਂ ਮਜਬੂਰ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੀ ਘੋਰ ਕਾਰਪੋਰੇਟਪੁਸ਼ਤ ਫਿਰਕੂ ਤੇ ਫਾਸਿਸਟ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਕਾਰਨ, ਇਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਤਿੰਨ ਖੇਤੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਉਲਟਾ ਉਹ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੱਠੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਫੁੱਟ ਪਾਉਣ ਵਰਗੀਆਂ ਕਮੀਨੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਹਾਨੇ ਹਿੱਸਕ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਹਮਲੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਭੜਕਾਉ ਏਜੰਟ ਵਾੜ ਕੇ ਜਾਂ ਗਿਣ ਮਿੱਥ ਕੇ ਟਕਰਾਅ ਕਰਵਾ ਕੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਵਾਜਿਬ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਫਿਰਾਕ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਵੀਰੇ, ਇੱਕਜੁੱਟ ਰਹੋ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੜਕਾਹਟ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹੋ। ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਬਣਾਈ ਰੱਖੋ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਗੋਬਾਜ਼ ਤੇ ਭੜਕਾਉ ਅਨਸਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੋ, ਫਜ਼ੂਲ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਚੱਕਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਨ ਵਾਲੇ ਐਲਾਨਾਂ ਅਤੇ ਨਾਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਸਾਡੇ ਇੱਕਜੁੱਟ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਤ ਅਤੇ ਅਮਨਪੂਰਨ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਕੀ ਜ਼ਾਲਮ ਸਾਮਰਾਜੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਕੁਚਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕੀ।

ਹੁਣ ਵੀ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਬਰ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪਰਖ ਦਾ ਵਕਤ ਹੈ। ਸੇ ਹਰ ਭੜਕਾਹਟ ਅਤੇ ਫੁੱਟ ਪਾਉ ਸਾਜਿਸ਼ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਚੌਕਸੀ ਨਾਲ ਨਾਕਾਮ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਚਮਤਕਾਰੀ ਨਾਹਰੇ ਉੱਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹੋ - "ਲੜਾਂਗੇ - ਜਿੱਤਾਂਗੇ!"

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਲੇਖਕ: ਡਾ ਉਦੇਕੇ

ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਕਿਸਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਰੰਭਿਆ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੁਣ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਦਾ ਚੀਰਘ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਐਸਾ ਉਗਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਵਕ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਆਗੂ ਪੁਨਾਲੀ ਦੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵੈਸੇ ਇਹ ਇਕ ਸੁਭ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਲੋਕ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਐਸਾ ਆਲੋਚਕ ਵਰਤਾਰਾ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਐਸਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਗੂ ਵਰਗ ਉਪਰ ਦਬਾਅ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਸਮੇਂ ਲੋਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ਕ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਇਕ ਨਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬੈਠਕਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਅਤੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਤਕਰੀਬਨ ਬੇਸਿੱਟਾ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਰ ਬੈਠਕ ਦੌਰਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਸਲਾ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗਲੇ ਦੀ ਹੱਡੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਤੇ ਆਗੂ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਜਨਤਕ ਵਹਾਅ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੜੀਅਲ ਸੁਭਾਅ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਅੜੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਧਿਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਆਗੂ ਦੀ ਅਹੰ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਦਾ ਲੋਹ ਪੁਰਸ਼, ਅੰਡਿਗ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਿਆ ਬਿੰਬ ਖੁਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕਈ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪੱਤਰ ਤਾਂ ਬੱਸ ਨਵੀਂ ਬੋਤਲ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਮਿਆਦ ਲੰਘੀ ਦਵਾਈ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਲੇਬਲ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਉਣੀ ਕਿ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਸੋਧ ਕਰਵਾ ਲਵੋ ਪਰ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਰੱਦ ਸ਼ਬਦ ਦੀ

“ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਣ 'ਤੇ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ”
- ਭਗਤ ਸਿੰਘ

ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰੋ, ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬਣਾਏ ਕਾਨੂੰਨ ਕਿਸਾਨ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਸੋਧ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਸਰਕਾਰ ਹੁਣ ਰੱਦ ਕਰਨਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨਾਕਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਦਾਪੋਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਜੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਵਾਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਬੱਸ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਮਨ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ ਫਾਇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ।

ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰੀ ਜਿਥੇ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੇਤ ਹਨ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਗਰੂਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਜਾਣੂ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪੱਤਰ ਦੇ ਲੁਕਵੇਂ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਫਰੋਲੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਬੁਠ ਦੇ ਪੁਲੰਦੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬੱਸ ਵੱਡੇ ਸਨਅਤੀ ਘਰਾਣਿਆ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਮੋਢਾ ਵਰਤ ਕੇ ਦਾਗਿਆ ਗਿਆ ਗੋਲਾ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖਰੀਦ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰੀਦ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਜੀ ਅਦਾਰੇ ਆਪਣੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰੀਦ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰੀਦ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਏਜੰਸੀਆਂ ਖਤਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਨਿਜੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਮੁੱਲ ਦਵਾ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਅਸਰਾਅਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਵੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਭੰਨ ਕੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਿਜੀ ਸਨਅਤੀ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਜਿਨਸ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਸੋਧਾਂ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਾਲਾ ਬਜ਼ਾਰੀ ਵਧੇਗੀ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲੋਂ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਖਰੀਦੀ ਜਿਨਸ ਨਿਜੀ ਅਦਾਰੇ ਆਪਣੇ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਪਰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣਗੇ। ਬੇਸ਼ਕ ਕਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਹੱਕ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਉਪਜ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਭੰਡਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਹਨ?

ਸੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪਥਸਤਾਵ ਪੱਤਰ ਜੇ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਦਰਅਸਲ ਕਿਸਾਨ ਜਾਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਪੱਖੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਸਨਅਤਕਾਰੀ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਸਾਜਿਸ਼ੀ ਪੱਤਰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਦਿਮਾਗੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮੋਬਾਈਲ 'ਤੇ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਕੈਨ ਕਰੋ:

ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਕਲਾ

ਲੇਖਕ: ਜਤਿੰਦਰ ਮੌਰਰ

ਜਿਹੜੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ| ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਕਲਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕਲਾ ਕੀ ਹੈ? ਮੈ ਕਹਾਂਗਾ ਕਲਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਸੀਲਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਬੰਦ ਤੱਕ ਪੁਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹਾ ਭਾਵ ਜਗਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਵਾਂਗੂ ਘੋਲ ਵੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈਕੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵੀ। ਘੋਲ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਲੜਾਈ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਇਕ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮਿਲ ਕੇ ਕੋਈ ਹੱਲ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੇ ਹੱਕ ਖੋਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜਨਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਕ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ।

ਜੇ ਕੋਈ ਕਲਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਇੱਜਤ ਕਰਨੀਂ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਉਂਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਕਿਰਤੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਗਰਦਾਨਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਲਾ ਬੁੜਚਿਰੀ ਅਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਘੋਲ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਮਾਨ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਜਾਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖ਼ਿੱਤੇ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਘੋਲ ਵੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੱਕ ਦੇ ਸੱਚ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀਰ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਬਿਹਤਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਜਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਸਭ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਵੇਗਾ । ਸਭ ਲਈ ਹੋਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਭ ਮਾਣ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣਗੇ। ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਲਾਮ।

ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਤਾਂਘ

ਲੇਖਕ: ਜੱਸੀ ਸੰਘਾ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਡੇਟੇ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਾਪੂ ਜੀ ਇਕੱਲੇ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇੜੇ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਧਰਨੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੋਟੋਆਂ ਖਿੱਚ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਦੇਸਤ ਇੰਦਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ੋਟੋ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਪਰ ਬਾਪੂ ਵੱਲ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਫ਼ੋਟੋ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਾਂਗੀ। ਸੋ ਫ਼ੋਟੋ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬਾਪੂ ਜੀ ਐਨਕ ਘਰ ਰਹਿ ਗਈ? ਕਹਿੰਦੇ, “ਨਾ ਪੁੱਤ, ਮੈਨੂੰ ਚੱਜ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਬੱਸ ਅੱਖਰ ਪਛਾਣ ਲੈਨਾਂ ਆਂ, ਜੋੜ ਜੋੜ ਕੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਅੱਖਰ ਉੱਠ ਖੜਦਾ!” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬਾਪੂ ਜੀ, ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਵਾਂ! ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਫੇਰ ਤਾਂ ਪੁੱਤ ਮੇਰਿਆ ਕਮਾਲ ਹੋਜੂ!

ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਸਾਨ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪਿਆ 4-5 ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਪਰਚਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਯਕੀਨ ਮੰਨਿਓ ਬਾਪੂ ਜੀ ਉਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 85 ਵਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਝੋਰੜਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਨ। ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਈ ਬਾਪੂ ਨੇ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਜਿਹੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਡਾਇਰੀ ਕੱਢੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ! ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨੰਬਰ ਲਿਖ ਦਵਾਂ? ਕਹਿੰਦੇ, “ਧੀਏ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖ ਦੇ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਮਿਲਣ ਆਉਂਗਾ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿਖਾਇਆ।” ਪਰ ਦਰਅਸਲ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ, ਸਿਖਾਇਆ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੀ।

ਓਨੇ ਵਿੱਚ ਈ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਾਪੂ ਕੋਲ ਕੰਬਲ ਨਹੀਂ ਦਿੰਹਦਾ ਤੇ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਮੀਂਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਠੰਡ ਬੜੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਪੁੱਛਣ ‘ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਘਰੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਆਏ ਤੇ ਏਧਰ ਨੇੜੇ ਕੋਈ ਵੰਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਨੇੜੇ ਲੱਗੀ ਇੱਕ ਟਰਾਲੀ ਕੋਲ ਖੜੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਰਜਾਈ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰ ਦੇਣ। ਉਹਨਾਂ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਰਨਗੇ। ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਨਾ ਲਿਆ, ਪਰ ਖ਼ੁਦ ਨੂੰ ਕੰਬਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਝੋਰਾ ਬਾਪੂ ਦਾ ਈ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹੱਖਿਆ, ਉੱਥੇ ਦਿੱਲੀ ਵੜਨ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘੂ ਬਾਰਡਰ ਤੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਨਵੇਂ ਗੀਤਾਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਬੁੱਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ਨਾਟ ਮੰਡਲੀਆਂ,ਕਵਿਸ਼ਰੀ ਜੱਥਿਆਂ,ਪੇਟਰਾਂ ਤੇ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਫ਼ਨ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਹੈ। ਪਿੜ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ‘ਚ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟੀਮ, ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੱਕ ਨਿਕਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।ਲੋਕ ਟਰਾਲੀਆਂ ਟਰੱਕਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਵੇਖ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ‘ਚ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, “ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਬੰਬ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੇ ਤੋਪਾਂ ਨੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ।” ਪੁੱਤਰ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, “ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹਲ ਤੇ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਮਾਈ।” ਲੋਕ ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਬਾਤ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰ ‘ਸੂਰਾ ਸੈ ਪਹਿਚਾਣੀਏ’ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕਿਰਤੀ ਕਾਮਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਰਸ ਬਣ ਆਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੀਤ, ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇ ਤੇ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਦੀ ਲੋਅ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਘੋਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਟਰਾਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਅੱਜ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਲਾਲੋਂ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਨੇ “ਇਹ ਲਹੂ ਕਿਸਦਾ ਹੈ” ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਜਫ਼ਰਨਾਮਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੁਰ ਛੇੜਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਨੈਕ ਕਮਾਈ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਲਾਕਾਰ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਾਬੂਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਲੋਕ ਦੱਘਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਘੂਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਨਾਟਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨੇ ਪਲਟ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਮਲਕ ਭਾਗੇ ਚੋਂ ਲੋਕ ਅੱਜ ਦਾ ਮਲਕ ਭਾਗੇ ਤੱਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਰਤ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਿਰੜ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ, ਅਣਖੀ ਲੋਕ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ, ਇਸ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ, ਹੇਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਉੱਚੀ ਲਾਈ ਜਾਵੇ।

ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਵੀਰੋ ਤੇ ਭੈਣੇ ਇਹ 85 ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਡੇ ਇੱਕ ਦਾਦੇ ਦੇ ਹੱਸਲੇ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾਦੇ-ਦਾਦੀਆਂ ਤੇ ਮਾਪੇ ਇਥੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੱਸਲੇ ਲਈ ਬੈਠੇ ਨੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਭਲਾ ਅਸੀਂ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ‘ਚ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਹੀਏ।

ਦੇ ਕਿਸਾਨ

ਲੇਖਕ: ਤਨਵੀਰ

ਮੇਰਾ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡ ਹੈ ਬੱਪੀਆਣਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਦਿੱਲੀ ਗਏ ਨੇ। ਧਰਨੇ ਚ। ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਵੱਟ ਸਾਂਝੀ ਹੈ। ਇਕ ਦਾ ਮੂਰਗੀ ਫ਼ਾਰਮ ਹੈ। ਲੜੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਬੋਲਚਾਲ ਬੰਦ ਹੈ। ਇਕ ਨੇ ਦੂਜੇ ‘ਤੇ ਕੇਸ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੇਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਵੇਰੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ-ਲੈ ਬਾਈ ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ। ਇਹ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੋੜਾ ਚਿਰ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਆਖਦਾ ਹੈ- ਬਾਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਜਾਣ ਸਾਰ ਤੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੇਸ ਵਾਪਸ ਲਊ ਯਗ। ਦਿੱਲੀ ਹਾਰ ਗਈ ਹੈ। ਦੇਵੇਂ ਕੇਸ ਜਿੱਤ ਗਏ ਨੇ।

ਦਿੱਲੀ ਜੰਗ ਦਾ ਮੈਦਾਨ

ਲੇਖਕ: ਵਿੱਕੀ ਮਹੇਸਰੀ, ਸੰਭੂ ਬਾਰਡਰ, ਲਾਇਬਰੇਰੀ

ਦਿੱਲੀ ਜੰਗ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੂੜਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਤੇ ਜੈਕਾਰੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਕੰਬਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਰਾਖਿਆਂ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧੱਕਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਜੱਥੇਬੰਦਕ ਏਕੇ ਰਾਹੀਂ ਕਦਮ ਦਰ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਵਧ ਜਿੱਤਾਂ ਦਰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਝੁਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਨੂੰ ਭੂਮਿਕਾ ‘ਚ ਡਟਿਆ ਪੰਜਾਬ, ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਏਕੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਛਿਣ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਰ ਜਾਪਣ ਵਾਲੀ ਦਿੱਲੀ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਰੂ ਕੇ ਨੇੜੇ ਕਰ ਲਈ ਐ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਡੱਕਣ ਲਈ ਲਾਏ ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਚੁੱਲੇ ਮਘਾ ਲਏ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਵੜਦੇ ਦਿਓ ਕੱਦ ਰੋਡਾਂ ਉੱਤੇ ਨਵੇਂ ਪਿੰਡ ਵਸ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਮਿਸਾਲੀ ਕਿਰਦਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਆਪਣੀ ਦਸਾਂ ਨੂੰਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵੱਲ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਰ ਵਰਗ ਇਸ ਸਾਂਝੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਰਜਾ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਤ ਹੈ ਅੱਗੇ ਹੋਕੇ ਲੜ ਰਿਹਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨ। ਅੰਨਦਾਤੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚ ਲਲਕਾਰ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਵੰਗਾਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਦਿੱਲੀ ਦੁਬਕੀ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਤਖ਼ਤੇ ਪਲਟਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਚਾਚਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਹਰਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਔਰੰਗੇ ਤੇ ਹਿਟਲਰ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਯਾਦ ਕਰ ਪੋਹ ਦੀ ਠੰਡ ਚ ਵੀ ਪਸੀਨੇ ਪਸੀਨ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੇ ਬੇਗਮਪੁਰੇ ਨੂੰ ਲੋਚਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਕਰ ਪਿੰਡ ਬੰਨ ਲਏ ਹਨ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹਵਾ ਚ ਖੂਨ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਅੰਨ ਦੇ ਪੱਕਣ ਦੀ ਮਹਿਕ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਪਦੇ ਚੁੱਲਿਆਂ ਚ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੀ ਅੱਗ ਹੈ। ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਨੇਰਿਆਂ ਚ ਦੂਰ ਕਿਤੇ ਮਲਕ ਭਾਗੇ ਦੱਬੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪਣੀ ਚਿਖ਼ਾ ਚਿਣ ਰਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਇਪਟਾ ਮੇਗਾ ਆਪਣੀ ਰੰਗਮੰਚ ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ‘ਚ ਹੈ। ਟੀਮ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਛਣਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਕਲਾ ਨੇ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਥਾਂ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਲਾਕਾਰ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਚੇਤਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਨਾਟਕ ‘ਡਰਨਾ’ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪਿੰਡੋਂ ਪਿੰਡੀ ਹੋਣ ਨੇ ਕਿਰਤ ਦੀ ਧਿਰ ਦੀ ਟੱਕਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਉਭਾਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾਂ ਹੈ। ਲੋਕ ਰੋਹ ਨੂੰ ਸੋਧਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਕਵੀਸ਼ਰੀਆਂ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗੀਤ ਮੁੜ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਚੜ੍ਹੇ ਹਨ।ਜਿੱਥੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੁਹਿੰਮ ਦੌਰਾਨ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ, ਝੜਪਾਂ ਦਾ ਸਫਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਪੰਧ ਜਾਰੀ

ਰੱਖਿਆ, ਉੱਥੇ ਦਿੱਲੀ ਵੜਨ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘੂ ਬਾਰਡਰ ਤੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਨਵੇਂ ਗੀਤਾਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਬੁੱਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ਨਾਟ ਮੰਡਲੀਆਂ,ਕਵਿਸ਼ਰੀ ਜੱਥਿਆਂ,ਪੇਟਰਾਂ ਤੇ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਫ਼ਨ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਹੈ। ਪਿੜ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ‘ਚ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟੀਮ, ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੱਕ ਨਿਕਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।ਲੋਕ ਟਰਾਲੀਆਂ ਟਰੱਕਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਵੇਖ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ‘ਚ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, “ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਬੰਬ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੇ ਤੋਪਾਂ ਨੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ।” ਪੁੱਤਰ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, “ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹਲ ਤੇ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਮਾਈ।” ਲੋਕ ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਬਾਤ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰ ‘ਸੂਰਾ ਸੈ ਪਹਿਚਾਣੀਏ’ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕਿਰਤੀ ਕਾਮਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਰਸ ਬਣ ਆਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੀਤ, ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇ ਤੇ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਦੀ ਲੋਅ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਘੋਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਟਰਾਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਅੱਜ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਲਾਲੋਂ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਨੇ “ਇਹ ਲਹੂ ਕਿਸਦਾ ਹੈ” ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਜਫ਼ਰਨਾਮਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੁਰ ਛੇੜਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਨੈਕ ਕਮਾਈ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਲਾਕਾਰ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਾਬੂਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਲੋਕ ਦੱਘਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਘੂਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਨਾਟਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨੇ ਪਲਟ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਮਲਕ ਭਾਗੇ ਚੋਂ ਲੋਕ ਅੱਜ ਦਾ ਮਲਕ ਭਾਗੇ ਤੱਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਰਤ ਜਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਿਰੜ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ, ਅਣਖੀ ਲੋਕ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ, ਇਸ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ, ਹੇਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਉੱਚੀ ਲਾਈ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਖੜੀ ਜਵਾਨੀ ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਦੂਹਰੀ ਆਸ ਨਾਲ ਲੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਉੱਥੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਜਵਾਨੀ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਾ ਵੀ ਮਸਲਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਇਸ ਦੂਹਰੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਬਲ ਬਖਸ਼ੇਗੀ। ਜਵਾਨੀ ਦਾ ‘ਬਨੇਗਾ’ ਕਾਨੂੰਨ ਲਈ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਣਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ। ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਮੀਡੀਆ ਖੁਦ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਨੌਟਵਰਕ ਇਸ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਜਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੋਨ ਲਗਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਲੱਗਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਗੱਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਈ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਝੋਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਭਰ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਸਰਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਟਰਾਲੀ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲੰਗਰ ਪਕਾ ਖਾ ਕੇ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਤਰਾਨੇ ਲਿਖਣ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਲੋਕਾਂ ‘ਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਸਾਇਦ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੁੰਨ ਜੰਗ ਹੈ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

Himanshu Dua

ਨਰਿੰਦਰ ਭਿੰਡਰ

ਲੇਖਕ: ਸਾਹਿਲ, ਸੰਭੂ ਬਾਰਡਰ, ਮੋਦੀ ਚੈੱਕ

ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਹੋਰੀਂ ਦੱਸਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਸਿਰਜਿਆ ਦੇਸ਼ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਓਹ ਸਾਡੇ ਕੋਲੇ 47 ਵਿਚ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਹੜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਭਰਦੇ ਸਨ ਓਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਟਾਈਮ ਆਇਆ ਸਾਡੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਜਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ ਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਵਰਗਿਆ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੱਢ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਵੀ ਜਦੋਂ ਦੇ ਅਸੀ ਜਵਾਨ ਹੋਏ ਹਾਂ ਅਸੀ ਇਹਨਾ ਦੀਆਂ ਮਾਰੂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਕੋਲੇ ਸਾਡੀ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖੋਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।ਇਹਨਾ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦਾਦੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਲਾਹ ਲਈਆ,ਸਾਡੇ ਬਾਪੂ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਅਸੀ ਇਹ ਕਾਲੇ ਹੱਥ ਸਾਡੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇਣੇ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਮੈਂ ਬੜਾ ਹੋਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਮਾਰਕੰਡਾ ਪੁਲ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੌਛਾਂਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰ ਸਰਹੱਦੋਂ ਟਪਾ ਦਿੱਤੇ ਸੀ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਤੇ ਆਣ ਕਬਜਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਨਰਿੰਦਰ ਭਿੰਡਰ (ਪੰਜਾਬੀ ਸਪਾਈਡਰਮੈਨ) ਪਿੰਡ ਲਹਿਲਾਂ ਜਗੀਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ।

@twoblacksquares

ਕਿਸਾਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰਮੇਲ ਕੌਰ

ਲੇਖਕ: ਸੰਗੀਤ ਤੂਰ

ਅਨੁਵਾਦ: ਜਸ਼ਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਿਲ੍ਹੇ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਘਰਾਚੋਂ ਚ ਉਸ ਦਿਨ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੱਦਲਵਾਈ ਛਾਈ ਰਹੀ। ਦਿਨ ਠੰਡਾ ਸੀ ਤੇ ਆਥਣ ਤੱਕ ਕਣੀਆਂ ਪੈਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਪਰ ਇਹ ਮੌਸਮ ਗੁਰਮੇਲ ਕੌਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ, ਜੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ “ਦਿੱਲੀ ਚੱਲੋ” ਰੈਲੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸੀ - ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਿੰਨ ਖੇਤੀ ਖਿੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। 26-27 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅੱਪੜਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਸੀ। ਗੁਰਮੇਲ ਲਗਭਗ ਅੱਸੀ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਝੋਲੇ ‘ਚ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ , “ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲਈ ਮੈਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਇਸ ਝੋਲੇ ‘ਚ ਤੇੜ ਸਿਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ (ਕੁੜਤੀ, ਸੁੱਥਣ,ਚੁੰਨੀ/ਸਕਾਰਫ਼), ਤੌਲੀਆ, ਬੁਰਸ਼, ਪੇਸਟ ਤੇ ਕੰਬਲ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ-ਗ਼ਮੀ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ‘ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੀ ਘੁੰਡ ਕੱਢਦੀ ਸਾਂ। ਫੇਰ ਘੁੰਡਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਚੁੰਨੀ ਤਾਂ ਲੈਣੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਆਹ ਚੁੰਨੀ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਘਰ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੋਦੀ ਤੋਂ ਇਹ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਵੀ ਲਈ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰਾ ਵੜਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਵਰਦੀ ‘ਚ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਕੰਧ ਤੇ ਟੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਦੇ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੱਕ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਹਰਿਆਣੇ ਸਣੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੰਘੂ ਤੇ ਟੀਕਰੀ ਬਾਡਰ ਘੇਰੀ ਰੱਖੇ, ਤੇ ਗੁਰਮੇਲ ਇਸ ਧਰਨੇ ਚ ਰੋਜ਼ ਦਿਸਦੀ ਰਹੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਬੇਬੇ ਗੁਰਮੇਲ ਕੌਰ ਵਾਲਾ ਜੱਥਾ ਵਾਪਿਸ ਪੰਜਾਬ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਕਾਲਝਾੜ ਟੋਲ ਪਲਾਜੇ ਵਾਲੇ ਧਰਨੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਲੱਗੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਉਮੀਦ ‘ਚ ਪਾਸ਼, ਜਿਸਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਧਰਨਿਆਂ ਤੇ ਬੜਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ਮੈਂ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਚਾਹੀ ਸੀ / ਤੂੰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿ ਸਕੇ।” ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ - ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਘਰਾਚੋਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਅੱਸੀ ਸਾਲਾ ਬੇਬੇ ਗੁਰਮੇਲ ਕੌਰ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਚ ਆ ਜਾਂਦੇ। 8 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਿਆ ਤੇ NH7 ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਕਾਲਝਾੜ ਟੋਲ ਪਲਾਜੇ ਵਾਲੇ ਧਰਨੇ ਉਹ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਈ।

ਕੋਟੀ

ਲੇਖਕ: ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਮੱਲਕੇ (ਮੇਗਾ)

ਬੀਬੀ ਨੇ ਨਵੀ ਕੋਟੀ ਬੁਣਨ ਨੂੰ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ । ਰੋਜ਼ ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬੁਣਦੀ ਤੇ ਖੱਧ ਦਿੰਦੀ ਪਰ ਔਂਏ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਕਹਿ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸਿਆਲ ਚ ਦੋ ਹੋਰ ਬੁਣਦੂ , ਬੱਸ ਇਹ ਪੂਰੀ ਹੋਜੂ ਦਸ ਦਿਨ ਚ । ਪਿੰਡ ਹੋਕਾ ਆਇਆ ਕਿ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਧਰਨੇ ਤੇ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਨਾਂ ਲਿਖਾ ਦੇਣ । ਬੀਬੀ ਕੋਟੀ ਬੁਣਨੀ ਵਿੱਚੋ ਛੱਡ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰੀ ਤੇ ਨਾਮ ਲਿਖਾ ਆਈ । ਸਭ ਨੇ ਬਬੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦਮੇ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਏ , ਜੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋਗੀ ਫੇਰ ਕੀ ਕਰੇਗੀ । ਠੰਡ ਵੀ ਤਾਂ ਪੈ ਰਹੀ ਏ । ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇੱਕ ਨਾ ਸੁਣੀ ਤੇ ਆਵਦਾ ਸਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਧਰਨੇ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ । ਨੂੰਹ ਨੇ ਮਸਕਰੀ ਜੇਹੀ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ , “ਬੀਬੀ ਤੇਰੀ ਕੋਟੀ ਵਿੱਚੋ ਰਹਿ ਜਾਣੀ ਏ , ਉੱਧਰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਲੱਗ ਜਾਣ ..” ਬੀਬੀ ਨੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ , “ਜੇ ਹੁਣ ਵੀ ਧਰਨੇ ਤੇ ਨਾ ਗਈ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁਛ ਬੁਣਿਆ ਉੱਧੜ ਜਾਵੇਗਾ , ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵੀ ... ਬੋਢੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਜ਼ਮੀਨ .... “ ਬੇਬੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇ ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪਈ ਤੇ ਧਰਨੇ ਤੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਚ ਰਲ ਗਈ ।

ਲਿਖਤਾਂ ਇਸ ਈਮੇਲ ਅਡਰੈੱਸ 'ਤੇ ਭੇਜੋ:

TimesTrolley@gmail.com

ਫੋਟੋਆਂ ਅਤੇ ਵੀਡੀਓ ਇਸ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ‘ਤੇ ਅੱਪਲੋਡ ਕਰੋ Kisanekta.in

ਧੰਨਵਾਦ

दिल्ली और आंदोलन

गीता चतुर्वेदी

दिल्ली आज एक नये तरीके का आंदोलन देख रहा है। जो उसकी सड़कों पर ना होते हुए भी उसकी जिंदगी का हिस्सा बना हुआ है। कुछ "सभ्य" आंदोलन देखने वाली ये दिल्ली आज कुछ आम किसानों के आंदोलन का आकलन नहीं कर पा रही है।

अन्नदाताओं के इस आंदोलन ने सबको ये सोचने पर मजबूर कर दिया है की आखिर इस सरकार को चुना किसके लिए गया है? किसानों के लिए या अंबानी के लिए?

2014 से छात्र आंदोलन करते करते हम जैसे बहुत से लोगों को लगता था कि जब हम बच्चों के कम पैसे में पढ़ने के अधिकार के लिए लड़ रहे हैं, तब जब मोदी सरकार हमें देशद्रोही बोलती है तो सब मान क्यों लेते हैं? लेकिन आज जब अन्नदाताओं को "खालिस्तानी" "₹500 में आंदोलन करने वाली " "पिज़्ज़ा खाने वाले" बोला जा रहा है तो लगता है अगर जो देश अपने लिए अनाज उगाने वाले को देवता मानता था अब इन्हें इंसान भी नहीं मान रहा है तो हम किस खेत की मूली हैं?

और ऐसा बोलने वाले इन लोगों को पहचाने, हर आंदोलन के समय सरकार के लोग और मीडिया चैनल आपको गाली देते ही नज़र आयेंगे। इनकी पहचान अब आसान हो गई है ये वही प्रज्ञा ठाकुर वही Zee News Times Now कंगना राणावत आदि हैं जिन्होंने अपने अपने बाप चुन लिए हैं मोदी की तरह।

जो किसान आपका पेट भरने के लिए अनाज उगाते हैं वो उसी से बना पिज़्ज़ा भी नहीं खा सकते? शायद अगर ये किसान भी तमिलनाडु के किसानों की तरह अपना मल मूत्र पी रहा होता तो इस सभ्य शहर के लोग इन्हें खालिस्तानी ना मान कर किसान मानता। लेकिन क्या सच में ऐसा होता है क्योंकि हम में से अधिकतर लोग तमिलनाडु के उन किसानों को जानते भी नहीं है जो महीनों तक दिल्ली की सड़कों पर बैठे रहे? किस लिए अपना घर खेती छोड़ कर ये किसान ठंड में दिल्ली जैसे कूर शहर की सड़कों पर हैं? सरकार जो नये बिल लेकर आई है उस से क्या दिक्कत है?

पहला बिल कहता है की किसानों को छूट होगी कि वो अपनी उपज किसी को भी बेच सकते हैं, बीच में कोई नहीं होगा?

सुनकर अच्छा लगता है। लेकिन इसके पीछे सरकार खुद को किसी भी प्रकार की जिम्मेदारी से बच रही है। अगर किसान की फसल अच्छी नहीं हुई, लागत ज्यादा हुई, तो MSP के बिना कैसे किसान अपना घर चलाएंगे, फसल के लिए क्या बचाएंगे? अड़ानी अंबानी अपनी मज़ी से मार्केट का दाम बदलेंगे वो अपना फायदा देखेंगे किसान मरे या जिं। जियो सिम इसका सबसे बढ़िया उदाहरण है।

दूसरा बिल कहता है किसान किसी के साथ भी काँट्रैक्ट कर सकते हैं, आने वाले कई सालों के लिए। तो क्या अंबानी अड़ानी इस बात का ख्याल रखेंगे कि किसान की फसल कभी मौसम के कारण, कभी सिंचाई के कारण अगर खराब हुई तो किसान जिंदा रह पाए अगली फसल लगाने तक या फिर अंग्रेजों की तरह सिर्फ पैसा वसूली पर ध्यान रहेगा? और अम्बानी से किससे आज तक फायदा हुआ है हमें शायद एक नाम भी याद नहीं आता। जिन किसानों की फसल ठीक नहीं हुई उनका क्या होगा? और इसमें सरकार कुछ नहीं करेगी क्योंकि तब उसकी कोई जिम्मेदारी नहीं होगी इसीलिए ये बिल है। तब शायद जिन्हें आज किसानों के पिज़्ज़ा खाने से दिक्कत है उनके जहर खाने पर वो चूँ नहीं करेंगे। क्योंकि अभी तक इस देश में 296438 किसान आत्महत्या कर

चुके हैं पर इन सरकारी लोगों को हमने कभी नहीं सुना?

तीसरे बिल में सरकार ने आलू, तेल, दाल, प्याज को आवश्यक वस्तु की सूची से हटाने का फैसला लिया है। इसके बाद अब कोई भी इनको खरीद कर गोदाम में रखे और फिर मन माने दाम पर बेचे। इसे इस देश के किसानों के साथ साथ इस देश का सबसे गरीब तबका भूखा मरेगा। और जिसे लगता है कि उनको तो सुपर मार्केट से अनाज सब्जी मिल रहा है वो अपनी बारी का इंतज़ार करे। हमारे यहाँ कहते हैं आदमी को भूख लगी हो तो पेट भरा जा सकता पर किसी की नियत को भरा नहीं जा सकता। अंबानी अड़ानी की नियत भरने के चक्कर में इस सरकार ने इस देश की शिक्षा बेच दी ताकि Jio University खोल ले। देश की सुरक्षा बेच दी ताकि राफेल की डील अम्बानी को मिले, एयरपोर्ट और पोर्ट बेच दिये ताकि अड़ानी को पैसा मिले। रेलवे स्टेशन बेच दिये। अब जमीन बची थी वो भी इन्हीं को देने की तैयारी है।

अड़ानी और अम्बानी ने 53 कृषि क्षेत्र की कंपनियाँ अभी नई रजिस्टर कराई है इससे बड़ा क्या सबूत होगा सरकार की मंशा का।

ये आंदोलन सिर्फ किसानों का आंदोलन नहीं है ये आंदोलन उन छात्रों महिलाओं मुसलमानों बुद्धिजीवियों का भी है जिन्हें इस सरकार ने देशद्रोही बना कर जेल में डाल दिया। ये आंदोलन आने वाली पीढ़ी के आदर्श को तय करेगा कि उनका आदर्श भगत सिंह, अशफ़ाकुल्लाह खान, सुखदेव, और राज गुरु होंगे या देश बेचने वाला मोदी और अमित शाह?

ये आंदोलन सिर्फ खेत बचाने के लिए नहीं है, बल्कि इस देश की आत्मा बचाने के लिए है

हम उस मजदूर किसान, जिसके कन्धों पर ये देश चलता है, उनके साथ खड़े हैं या नहीं? ये हमारे ज़मीर का फैसला करेगा।

राजस्थान के किसानों ने किया NH 8 जाम

राजस्थान के साथ गुजरात और हरियाणा के किसानों की भी भागीदारी

राहुल चौधरी, जयपुर

अखिल भारतीय किसान संघर्ष समन्वय समिति के दिल्ली के आसपास के राज्यों के किसानों से दिसंबर 14 को 'दिल्ली चलो' आवाहन के तहत दिसंबर 12 तारीख की रात में ही राजस्थान के किसान कोटपुतली पहुंचे और दिल्ली कूच के लिए दिसंबर 13 की सुबह निकले। काफिले में सैकड़ों गाड़ियां लेकर किसान तकरीबन 11 बजे कोटपुतली से निकले, हरियाणा बॉर्डर से तकरीबन 500 मीटर की दूरी पर शाहजहांपुर के करीब काफिले को पुलिस द्वारा रोका गया उसके बाद किसान रैली के रूप में पैदल बढ़े। ये देखते हुए हरियाणा बोर्डर सील कर दिया गया और भारी पुलिस जाब्ता लगा कर रैली को रोक दिया गया।इसको देखते हुए किसानों ने वही डेरा डाल दिया तब से लेकर अब तक NH 8 पर किसान हाईवे रोक कर बैठे है और दिल्ली जाने के लिए बड़ी संख्या में किसानों का आना जारी है।

अखिल भारतीय किसान महा सभा के राष्ट्रीय सचिव कॉमरेड रामचंद्र कुलहरी ने बताया कि समन्वय कमिटी इस पर विचार कर रही है और जल्द ही बेरीकेट्स को तोड़ कर दिल्ली कि ओर कूच करने की संभावना है। उन्होंने बताया कि जब तक तीनो नए अध्यादेश वापस नहीं लिए जाते तब तक दिल्ली कूच के लिए किसानों का दिल्ली घेराव बढ़ता जाएगा और पूरी दिल्ली को देश का किसान घेर कर रखेगा।

अभी हाईवे पर किसानों का काफिला बढ़ता जा रहा है और इसको देखते हुए भारी संख्या में हरियाणा बॉर्डर पर पुलिस, रैपिड एक्शन फोर्स, की तैनाती की गई है, ओर भारी बेरिकेटिंग की गई है ,अभी ये हालत है कि मोर्चे की ओर जाने वाले हर तरह के वाहन को हरियाणा सरकार रोकने में लगी है। यहाँ तक कि कुछ राजस्थान के किसानों के संमर्थक जो लंगर लगाने टिकरी बॉर्डर गए थे उनको भी वापसी में हरियाणा से राजस्थान बॉर्डर की ओर जाने से रोका जा रहा है। आंदोलन के तेवर तीखे है। महिलाओं की भी भागीदारी है। राजस्थान मे दस तक स्थानीय चुनावो की सरगमी थी पर उसके बाद से ही किसान आंदोलन की आग फैलती जा रही है। दिसंबर 14 के आह्वान पर बहुत से जिलों मे किसान आंदोलन के समर्थन मे स्थानीय स्तर पर कार्यक्रम लिए गए।

इस हाईवे पर धरने को किसान सभा के राष्ट्रीय नेता हन्नान मोल्लाह , योगेंद्र यादव , मेधा पाटकर, राजस्थान के किसान नेता कामरेड अमराराम, सी.पी.एम. विधायक बलवान पुनिया आदि संबोधित कर चुके है।

जनता के प्रतिरोध संघर्ष की नई इबारत है किसानों का दिल्ली पड़ाव

पुरुषोत्तम शर्मा

भारत की खेती और खाद्य सुरक्षा को कॉरपोरेट व बहुराष्ट्रीय निगमों का गुलाम बनाने वाले मोदी सरकार के तीन कृषि कानूनों के खिलाफ देश के किसानों का ऐतिहासिक आन्दोलन आज पूरी दुनिया में चर्चा का विषय बन गया है. इस आन्दोलन के ऐजेंडे में तीन कृषि कानूनों के अलावा बिजली के निजीकरण और वायु प्रदूषण से जुड़े दो अध्यादेशों को वापस लेने की मांग भी है. इस तरह देखें तो किसानों का यह संघर्ष सीधे-सीधे केन्द्रीय सत्ता के खिलाफ है और भारत में आर्थिक सुधार के नाम पर कॉरपोरेट और बहुराष्ट्रीय कंपनियों के हाथों देश के संशाधनों को लुटाने के विरोध में खड़ा है. भारत की सत्ता के केंद्र दिल्ली को घेरे लाखों किसानों ने आजाद भारत के इतिहास में और खासकर भारत में बढ़ते फासीवादी निज़ाम के दौर में जनता के प्रतिरोध की एक नई इबारत लिख दी है. आन्दोलन में बैठे किसानों का मूड बता रहा है कि वे इस जंग को जीते बगैर वापस लौटने वाले नहीं हैं. वे जानते हैं, अगर वे जीत के बिना वापस लौटे तो उनके पास बचा वह छोटा सा जमीन का टुकड़ा भी कॉरपोरेट लूट लेंगे और देश की खाद्य सुरक्षा भी उनकी गुलाम बन जाएगी.

यह आन्दोलन कब तक चलेगा इस बारे में अभी से कुछ भी कहना कठिन है. पर यह आन्दोलन अपनी जीत पर ही समाप्त होगा, यह निश्चित ही कहा जा सकता है. इस आन्दोलन को अपनी आँखों में कैद करना और इस आन्दोलन में आए सामान्य किसानों से मिलना एक अलग ही अनुभूति देता है. इस आन्दोलन की खासियत है कि इसको कोई एक नेता नेतृत्व नहीं दे रहा है, इस आन्दोलन का अपना कोई एक बैनर और एक झंडा भी नहीं है. अलग-अलग रंग के सैकड़ों झंडे और बैनर लिए किसानों का यह हुजूम एकदम एकताबद्ध, अनुशासित है. खास बात यह है कि इस आन्दोलन में नई पीढ़ी की भागीदारी लगातार बढ़ रही है. जो पिछले 30 वर्षों से किसान आन्दोलन से लगभग किनारा ही किए रहती थी. किसानों की यह नई पीढ़ी इस आन्दोलन में भाग लेकर काफी उत्साहित है. उन्होंने अपने बुजुर्गों के मुख से और साहित्य में जो किसानों के विद्रोह और क्रांतियों की कहानियां सुनीं और पढ़ी थीं, उसी तरह का संघर्ष अपनी आंखों से देखना और खुद उसका प्रत्यक्ष भागीदार बनना उन्हें गौरांचित करा रहा है. इसी लिए यह आन्दोलन जितना लम्बा होता जाता जा रहा है, इसमें युवाओं की भागीदारी उतनी ही बढ़ती जा रही है.

सच्चे लोकतंत्र की पाठशाला बना यह किसान आन्दोलन

दिल्ली के दरवाजे पर पड़ाव डाला वर्तमान किसान आन्दोलन सच्चे लोकतंत्र की पाठशाला के रूप में विकसित हुआ है. इस आन्दोलन में भारत के भविष्य के लिए यह देखना काफी प्रेरणादायक है कि कैसे विभिन्न विचारधाराओं से बंधे लोग भी जनता और राष्ट्र के सामूहिक हितों के लिए एकताबद्ध रूप से काम कर सकते हैं. इसमें शामिल किसान संगठनों में वामपंथी से लेकर दक्षिण पंथी, मध्य मार्गी से लेकर स्वयं सेवी विचारधारा तक के सभी किसान संगठन शामिल हैं. इन

सभी संगठनों में आन्दोलन की रणनीति को लेकर अपनी आंतरिक बैठकें होती हैं. फिर इसमें शामिल सभी बड़े समन्वयों की अपनी बैठकें होती हैं. पंजाब के 32 संगठनों की अलग से बैठक होती है. उसके बाद पंजाब के संगठनों और अन्य समन्वयों के साझे मंच की बैठक कर आम राय से अंतिम निर्णय लिया जाता है. साझे मंच के इस अंतिम निर्णय को आन्दोलन में शामिल सभी किसान संगठन स्वेच्छा और पूर्ण अनुशासन के साथ लागू करते हैं. इस तरह से देखें तो वर्तमान किसान आन्दोलन की रणनीति और कार्यनीति को सजाने में हर संगठन की अपनी बराबर की भूमिका है. यही कारण है कि लाख कोशिशों के बाद भी केंद्र सरकार किसान संगठनों के बीच फूट डालने में सफल नहीं हुई है.

इस आन्दोलन को न किसी नेता की गद्दारी से कोई फर्क पड़ने वाला है और न ही किसी संगठन के मुखिया के आन्दोलन से हट जाने से आन्दोलन बिखरने वाला है. सच तो यह है कि वर्तमान किसान आन्दोलन में किसान इतने जागरूक और एकताबद्ध हैं कि उनमें से किसी के संगठन व नेता ने अगर आन्दोलन से खिसकने की कोशिश की तो वह खुद अपने ही संगठन व आधार को खो बैठेगा. इसलिए कुछ ऐसे किसान संगठन भी हैं जिनके नेताओं पर लोगों को कम भरोसा था. ऐसे संगठन भी इस आन्दोलन में हैं जो सिर्फ एमएसपी के सवाल पर ही इस आन्दोलन में कूदे थे. पर आज किसानों के संघर्ष के जज्बे और बिना जीते न लौटने की उनकी संकल्प शक्ति के आगे वे नेता भी नतमस्तक हैं और तीनों किसान कानूनों की वापसी की मांग पर अडिग हैं. केंद्र सरकार ने एक तरफ वार्ता का नाटक करने और दूसरी तरफ किसान नेताओं में फूट डालने, उन्हें अलग-अलग कर समझाने और आन्दोलन को खालिस्तानी, विपक्ष का उकसाया और माओवादी तक बताने की कोशिशों की ताकि आन्दोलन में बिखराव पैदा हो जाए. पर वे किसानों और उनके नेतृत्व की चट्टानी एकता को तोड़ने में पूरी तरह असफल हुए.

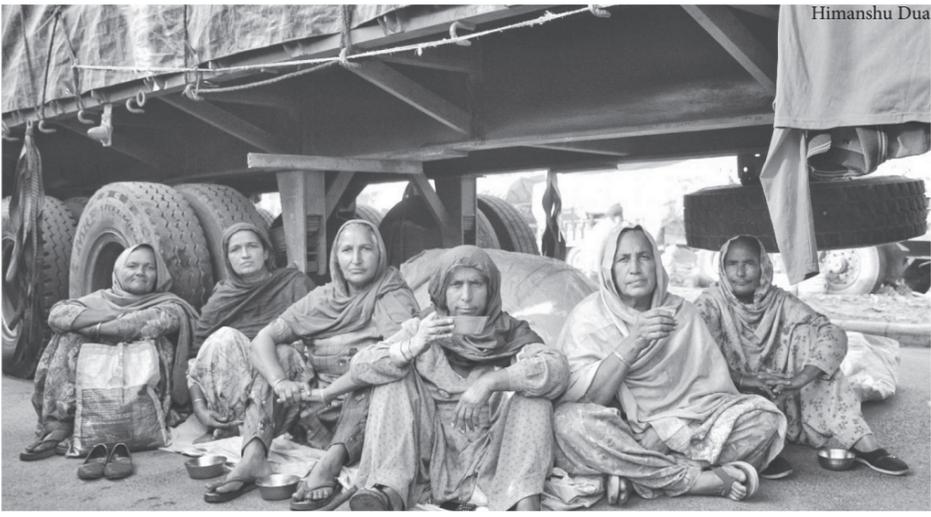

ਇਹ ਮੇਲਾ ਹੈ

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ

ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ
 ਤੇ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਤੇ ਸੁਰਲੋਕ ਤੇ ਤ੍ਰੈਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹ ਮੇਲਾ ਹੈ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਧਰਤ ਸ਼ਾਮਲ, ਬਿਰਖ, ਪਾਣੀ, ਪੌਣ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਹਾਸੇ, ਹੰਝੂ, ਸਾਡੇ ਗੌਣ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਕੌਣ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਰੰਗਲਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਮਨ ਦਾ ਸਿਰਜਿਆ ਸਿਥਿਹਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਸਿਦਕ ਸਾਡਾ, ਸਬਰ, ਸਾਡੀ ਆਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ, ਸੁਰਤੀ, ਧੁਨ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ
 ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ, ਅਤੀਤ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮ, ਬੁੱਧ, ਜੈਨ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ
 ਬੜਾ ਕੁਝ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਹੋਰ ਅਦਿੱਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ
 ਇਹ ਮੇਲਾ ਹੈ
 ਇਹ ਹੈ ਇਕ ਲਹਿਰ ਵੀ, ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਪਰ ਜਸ਼ਨ ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਰੋਹ ਹੈ ਸਾਡਾ, ਦਰਦ ਸਾਡਾ ਟਸ਼ਨ ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ
 ਜੇ ਪੁੱਛੋਗਾ ਕਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੈਥੋਂ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ
 ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਕੌਣ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਨਹੀਂ ਇਹ ਭੀੜ ਨਹੀਂ ਕੋਈ, ਇਹ ਰੂਹਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ
 ਇਹ ਤੁਰਦੇ ਵਾਕ ਦੇ ਵਿਚ ਅਰਥ ਨੇ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪੰਗਤ ਹੈ
 ਇਹ ਸ਼ੋਭਾ-ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਯਾਤਰਾ ਕੋਈ
 ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਤੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਾਫ਼ਿਲਾ ਕੋਈ
 ਇਹ ਮੈਂ ਨੂੰ ਛੇੜ ਆਪਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕੋਈ

ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਮੁੱਦਤਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ ਹੋਏ ਸਬਕ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਸੂਫੀਆਂ ਫੱਕਰਾਂ ਦੇ ਚੌਦਾਂ ਤਬਕ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਣਾ ਇਕ, ਬੜੀ ਭੋਲੀ ਤੇ ਮਨਮੋਹਣੀ
 ਅਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕੱਲ੍ਹ ਇਕ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਧੀ ਸੁਹਣੀ
 ਤੁਸੀਂ ਜਦ ਮੁੜ ਗਏ ਏਥੋਂ, ਬੜੀ ਬੇਰੋਣਕੀ ਹੋਣੀ
 ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ
 ਇਹ ਲੰਗਰ ਛਕ ਰਹੀ ਤੇ ਵੰਡ ਰਹੀ ਪੰਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ
 ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਦੌੜਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਇਹ ਰੰਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ
 ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ
 ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਨੈਣ ਨਮ ਹੋ ਗਏ
 ਇਹ ਕੈਸਾ ਨਿਹੁੰ ਨਵੇਲਾ ਹੈ
 ਇਹ ਮੇਲਾ ਹੈ
 ਤੁਸੀਂ ਪਰਤੇ ਘਰੀਂ, ਰਾਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਹੈ ਦੁਆ ਮੇਰੀ
 ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਤੇ ਬਾਜੀ ਸੱਚ ਦੀ, ਹੈ ਇਹ ਦੁਆ ਮੇਰੀ
 ਤੁਸੀਂ ਪਰਤੇ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਲਈ ਨਵੀਂ ਤਕਦੀਰ ਹੋ ਕੇ ਹੁਣ
 ਨਵੇਂ ਅਹਿਸਾਸ, ਸੱਚਰੀ ਸੋਚ ਤੇ ਤਦਬੀਰ ਹੋ ਕੇ ਹੁਣ
 ਮੁਹੱਬਤ ਸਾਦਗੀ ਅਪਣੱਤ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਹੋ ਕੇ ਹੁਣ
 ਇਹ ਇੱਛਰਾਂ ਮਾਂ ਤੇ ਪੁੱਤ ਪੂਰਨ ਦੇ ਮੁੜ ਮਿਲਣੇ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ
 ਇਹ ਮੇਲਾ ਹੈ
 ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ
 ਤੇ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਤੇ ਸੁਰਲੋਕ ਤੇ ਤ੍ਰੈਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹ ਮੇਲਾ ਹੈ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਧਰਤ ਸ਼ਾਮਲ, ਬਿਰਖ, ਪਾਣੀ, ਪੌਣ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਹਾਸੇ, ਹੰਝੂ, ਸਾਡੇ ਗੌਣ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ
 ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਕੌਣ

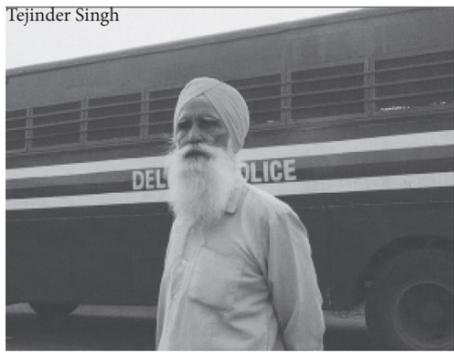
Himanshu Dua

@mirsuhail

Tejinder Singh

@akshay Kapoor

@Nav.Rahi

@RandeepMaddo

@akshay Kapoor

@bokakola (Parmita Mukherjee)